

Zamecki, Stefan

"Ordering the World. A History of Classifying Man", D. Knight, London 1981 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 31/3-4, 873-875

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

z teorii względności i teorii kwantów Pyenson uważa, że działalność Plancka jako nauczyciela i redaktora była równie doniosła jak jego osiągnięcia naukowe.

W ostatnim, dziewiątym rozdziale przedstawione są losy trzech współpracowników młodego Einsteina, mianowicie Jakuba Lauba (urodzonego w Rzeszowie), Waltera Ritz'a i Erwina Freundlicha. Nie stali się oni wybitnymi uczonymi; Lauba nie dopuścił (z przyczyn pozanaukowych) do habilitacji Lenard, Ritz umarł młodo, astronom Freundlich napotkał na niechętnie stanowisko Seeligera i Struve'go. Niechęć niemieckiego środowiska naukowego do trzech wspomnianych młodych naukowców była według Pyensona odbiciem niechęci tego środowiska do Einsteina.

Książka Pyensona zawiera nie tylko wiele nowego materiału odnoszącego się do środowiska naukowego Niemiec w okresie wilhelmowskim, lecz przede wszystkim wskazuje miejsce Einsteina w tym środowisku i podkreśla różnicę pomiędzy einsteinowskim podejściem do zagadnień fizycznych a panującym wówczas podejściem do problemów fizyki od strony matematyki. Dlatego książka ta powinna zainteresować nie tylko fizyków i matematyków, lecz także historyków nauki, zajmujących się badaniem roli matematyki w naukach przyrodniczych.

Bronisław Średniawa
(Kraków)

D. Knight: *Ordering the World. A History of Classifying Man*. Burnett Books in association with Andre Deutsch. London 1981, 215 ss., bibliogr., ilustr., indeks.

Autor tej książki należy do najwybitniejszych współczesnych angielskich historyków nauki. W swoim dorobku pisarskim posiada m.in. książki: *Atoms and Elements* (1967); *Classical Scientific Papers. Chemistry. Second Series* (1970); *Natural Science Books in English, 1600—1900* (1972), *Sources for the History of Science, 1660—1914* (1975); *The Nature of Science* (1976); *Zoological Illustration* (1977); *Transcendental Part of Chemistry* (1978). Nie wymieniam tu licznych artykułów i obszernych recenzji pióra D. Knighta, który ponadto wykłada historię i filozofię nauki na Wydziale Filozoficznym w University of Durham, a także prowadzi działalność redaktorską. Dodam, że fragmenty jego prac były już publikowane w Polsce i Związku Radzieckim.

Recenzowana książka napisana jest w konwencji pozornie popularnego eseju. Nie ma w niej żadnego przypisu, ilustrowana jest nader oszczędnie (co może nieco osłabia jej walory, zwłaszcza, gdy papier jest najprzedniejszej jakości), zaś biografia do każdego rozdziału¹ skromnie usunięta na koniec całej publikacji, gdzie wymienione są najważniejsze książki, które można traktować jako uzupełniającą lekturę. Wśród nich figurują prace najwybitniejszych historyków nauki Zachodu, z których jako przykład wymienimy takich badaczy, jak: W. Blunt, R. W. Burkhardt, S. F. Cannon, W. Coleman, M. P. Crosland, M. Douglas, C. C. Gillispie, J. Kastner, T. S. Kuhn, G. W. M. Lawrence, A. O. Loevejoy, C. Raven, B. Rowland, F. Stafleu, W. T. Stearn, W. H. Thorpe czy T. H. White. Dobór przez autora pozycji, zasługujących na dalszą lekturę, podyktowany jest z pewnością tym, że zamierzonymi adresatami książki mają być czytelnicy znający głównie język angielski. Toteż oferowana bibliografia nie zawiera prac w innych językach. Warto jed-

¹ Książka składa się z następujących rozdziałów: 1. *Fundamental Preoccupation*, 2. *An Objective System*, 3. *The Artificial System*, 4. *The Shape of Nature*, 5. *Accordance with Nature*, 6. *Everything in its place*, 7. *Development*, 8. *Epilogue*.

nak dodać, że wybrane przez D. Knighta publikacje są uznawane na Zachodzie za najwybitniejsze w danym zakresie. Jeżeli więc nawet potraktujemy książkę angielskiego historyka nauki jako popularnonaukową, jest to popularyzacja wymagająca w odbiorze czytania w literaturze przedmiotu i znajomości różnych wydarzeń z życia kulturalnego świata anglo-amerykańskiego — oczywiście z wyłączeniem XX w., który to okres mniej interesuje autora.

Co jednak jest przedmiotem rozważań D. Knighta? Oddajmy mu głos w tej sprawie.

„THIS IS A BOOK (podkr. — D. K.) about classifying man. That can be taken in two ways: a discussion of man the classifying animal, anxious to find some order in nature (or if necessary to impose an order there), and also a discussion of how man has fitted himself into this order” (s. 13).

Książka dotyczy więc kwestii nader podstawowych, a mianowicie: 1) w jaki sposób rodzaj ludzki postrzegał świat? i 2) w jaki sposób rodzaj ludzki postrzegał samego siebie w tym świecie? Do takiej właśnie koncepcji książki dostosowuje D. Knight wykład materiału z dziejów nauki. Materiał ten jest zaczerpnięty głównie z historii biologii i chemii, przy czym autor wyraźnie wykorzystuje własne przemyślenia, które znajdowały swój wyraz również w poprzednich jego książkach. Wyrażone jest to wszystko w stylu nader eleganckim i a nawet niekiedy wytwornym, znamionującym dużą kulturę humanistyczną autora, zwłaszcza oszczędność w słowie, znajomość nie tylko faktów z dziejów nauk przyrodniczych, ale nadto dzieł filozofów — od Platona i Arystotelesa, poprzez tradycję chrześcijańską średnio-wiecza, R. Descartesa (bardziej niż F. Bacona), I. Kanta aż do początków XIX w.

Jeżeli chodzi o uczonych-przyrodników, to najbardziej interesują D. Knighta następujący: W. Crookes, G. Cuvier, Ch. Darwin, H. Davy (chyba bardziej niż J. Dalton), T. H. Huxley, J. B. Lamarck, A. L. Lavoisier, C. Linnaeus, N. Lockyer, C. Lyell, D. I. Mendelejew. Uczeń ci, jak wiadomo, przyczynili się wielce do skłasyfikowania takich czy innych przedmiotów przyrody (głównie z zakresu biologii i chemii).

Ze spraw ogólniejszych na uwagę zasługuje dążenie autora do uchwycenia pewnych analogii w zakresie klasyfikowania przedmiotów interesujących z jednej strony biologów, z drugiej zaś chemików. Dążność ta jest widoczna zwłaszcza w ostatnim rozdziale, w który porównuje się genetyczną klasyfikację przedmiotów żywnych według Ch. Darwina (1874) z genetyczną klasyfikacją pierwiastków chemicznych według W. Crookesa (1886).

W książce D. Knighta — odbieranej z punktu widzenia profesjonalisty — najbardziej zainteresowała mnie problematyka historii chemii, a zwłaszcza klasyfikowania pierwiastków. Warto tu dodać, w zakresie tej ostatniej problematyki D. Knight jest jednym z najlepiej zorientowanych historyków chemii na Zachodzie, o czym świadczy jego książka *Classical Scientific Papers. Chemistry. Second Series* (1975). Niemniej w recenzowanej książce autor nie wykorzystał tych wszystkich informacji, którymi sam dysponuje — zapewne dlatego, aby nie przeciążyć czytelników — nieprofesjonalistów nadmierną obfitością materiału. Z ciekawostek podaje, że D. Knight wyeksponował zasługi D. I. Mendelejewa, podając przy tym jego pierwszą tabelę okresową, zamieszczoną m.in. na łamach „Zeitschrift für Chemie” z 1969 r. Oczywiście w pracy, ujmującej monograficznie temat klasyfikowania pierwiastków, poczesne miejsce powinny zająć także table autorstwa L. Gmelina, M. von Pettenkofera, J. B. A. Dumasa, W. Odlinga, A. E. Beguyera de Chancourtois, J. A. R. Newlandsa, G. D. Hinrichsa, L. Meyera i ich następców. Jak ważny jest

to temat dla historyków chemii świadczy światowa bibliografia prac z tego zakresu².

Bez wątpienia polscy czytelnicy wiele by skorzystali, gdyby książka D. Knighta ukazała się w przekładzie na język polski. Ponieważ trudno na to liczyć, pozostaje mi jedynie zachęcić znających język angielski, aby zapoznali się z recenzowaną publikacją.

Stefan Zamecki
(Warszawa)

Letopis zizni i diejatielnosti D. I. Miendielejewa. Leningrad 1984 „Nauka” 540 ss. Akademiya nauk SSSR. Siekcija chimiko-tiehnologičeskich i biologiczeskich nauk.

Dwa lata temu świat naukowy obchodził uroczyste 150. rocznicę urodzin Dmitrija Mendelejewa. Szczególną, niezwykle wysoką rangę obchodom tej rocznicy nadano w Związku Radzieckim. Z tej okazji opublikowano dziesiątki artykułów naukowych, kilka książek i broszur popularnonaukowych, bogato ilustrowany album, zorganizowano wiele sesji i posiedzeń. Radio, telewizja, a także i poczta radziecka poświęciły wielkiemu uczonemu rosyjskiemu dużo uwagi. Jednym z najbardziej ważkich, bodajże najważniejszym dokonaniem naukowym przygotowanym na tę znamienitą rocznicę, jest wydana kronika życia Mendelejewa.

Kronikę życia i działalności D. I. Mendelejewa (dalej będę używał tytułu w skróceniu — *Letopis*) wydano w dwóch wersjach. Chcąc zdążyć na główny moment uroczystości jubileuszowych, jaki miał miejsce wczesną jesienią 1984 r., niewielką część nakładu wydrukowano na papierze luksusowym, ale pośpiech nie pozwolił już dołączyć do tej wersji dziewięciu stron indeksu osób. Pozostałą część nakładu liczącego 14 600 egzemplarzy, wydrukowano nieco później, na papierze już o wiele gorszym, ale za to z indeksem osób.

Letopis jest dziełem zbiorowym, nad którym trzymało się bodajże kilkanaście osób, choć stały trzon grupy autorskiej, pracującej systematycznie od 1974 r., stanowili: nieżyjący już profesor Roman Dobrotin — w latach 1974—1980 dyrektor Muzeum i Archiwum Mendelejewa przy Uniwersytecie Leningradzkim; pracownicy tegoż Muzeum i Archiwum — Nina Karpilo i Ludmiła Kierowa oraz z Instytutu Historii Przyrodznawstwa i Techniki AN ZSRR — Dmitrij Trifonow. Wszyscy oni dali się wcześniej poznać jako autorzy szeregu prac poświęconych Mendelejewowi.

Wzięli oni na siebie trud ogromny. Wprawdzie dysponowali wspaniałymi materiałami zgromadzonymi w Muzeum i Archiwum Mendelejewa, w tym zachowaną biblioteką prywatną uczonego oraz kolekcją jego korespondencji, dzienników i zeszytów zajęć laboratoryjnych, wprawdzie dysponowali setkami opracowań, to jednak należało przedrzeć się przez gąszcz różnych problemów, a ustalenie wielu różnorodnych faktów z życia Mendelejewa wymagało dodatkowych poszukiwań w źródłach rozproszonych w archiwach radzieckich.

Siedemdziesięcioletnie życie Mendelejewa było bogate w wydarzenia, a sam uczyony bardzo aktywnie udzielał się w życiu społecznym. Był to jeden z ostatnich uczonych-encyklopedystów, o ogromnej skali zainteresowań i nie mniej wielkiej

² Por. np. E. G. Mazrs: *Graphic Representations of the Periodic System During One Hundred Years*. The University of Alabama Press. Alabama 1974 Revised (2 nd) edition. Bibliografia wspomnianych prac zamieszczona jest na stronach 144—216. Dziś oczywiście, wymaga ona już poważnego uzupełnienia. Podobne bibliografie wydane zostały w Związku Radzieckim.